

Учб. № 161

ЕДНА ТВОРБА НА МЕСТНО НАРОДНО ИЗКУСТВО ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА

Магдалина Станчева

Една необичайна по характера си теракота — глава на мъж — бе открита през 1966 г. при разкопки на късноримска villa rustica в новоизграждащия се софийски квартал „Стефан Караджа“.¹ Необичайността на тази керамична скулптура се състои в това, че тя не е творба на професионален майстор, а на любител. Пресъздаден е извънредно живо и изразително образът на човек от народа, вероятно селянин.

Главата е висока 6 см (обр. 1). Но, както показва отчупването при мястото на шията, тя е била част от цяла фигурка или бюст. Липсващата част е счупена отдавна и не се намери при разкопките.

Запазеното представлява глава на възрастен мъж с малка шапчица. Шапчицата е моделирана отделно, отчупила се е на мястото на слепването и се намери отделена от главата. Това позволява да се направят известни наблюдения за начина на изработването.

Главата е моделирана от парче сравнително чиста, но не добре омесена глина. В лома на шията структурата на материята показва нагънатите вълнообразни пластове, получени при неколккратно омачкване на меката глина в ръка. При оформянето на главата личат гънките от

Обр. 1. Мъжка глава от теракота
Fig. 1. Tête d'homme en terre cuite

¹ Резултатите от тези разкопки са докладвани на XII отчетна археологическа конференция. Те не са цялостно публикувани. Вж. съобщенията в Археология, IX, 1967, кн. 3, с. 72. Музеи и паметници на културата, 1967, кн. 3, с. 62.

притискането на глината и даже отпечатъци от кожата на пръстите. Също такива отпечатъци се забелязват и по вътрешната страна на шапчицата.

При моделирането създателят на тази фигурка си е служел и с някакво твърде тънко острие, което при работния връх е имало диаметър, не по-голям от 2 мм, както може да се заключи от следата, която то е оставило върху глината. Най-вероятно то е било медно или бронзово шило.

Главичката е изцяло покрита с глеч. Глечта е положена направо върху глината, без ангоба под нея. Тя има неравен жълтозеленикав цвят с лек метален отблясък.

Изпичането на глинената фигурка не е равно — във вътрешността глината е запазила сивия си цвят, а повърхностните пластове са добили охро-розов цвят.

Образът е пресъздаден твърде грубо, но е доста изразителен. Лицето е леко удължено. Наклонената на една страна шапчица откива част от челото. Очните кухини са подчертани с две почти закръглени вдлъбнатини, над които изпъкват веждите. Самият гледец на окото е направен с шило — дълбоко пробитите дупки с тъмната сянка, която ги изпълва, се налагат веднага. Носът, сега малко олющен, е моделиран грубо. Той е леко изгърбен. Страните на лицето са неравни, едната скула е по изпъкнала. Към устата бузите сякаш хлътват. Устата е предадена леко разтворена, малко изкривена. Над нея много добре са очертани големи мустаци, а в долния край на лицето — брада. И мустаците, и брадата са дооформени с острието така, че да се получат едри неравни снопчета.

Шапчицата, която мъжът носи на главата си, е наклонена към дясното ухо. Както твърде добре е предадено и чрез дебелината ѝ, и чрез формата ѝ, и чрез прокараните тук-там къси бразди, очертаващи сякаш отделни снопчета, това е едно малко, прилепнало към главата кожено калпаче

Общото впечатление е, че е пресъздадено състарено, измъчено лице на селянин. Може би без да е умишлено търсено, това впечатление се подсилва особено от несиметричността на скулите и от полуотворената леко изкривена уста. Дълбоките отвори на очите прибавят израз на напрежение, на някаква подтискана тревога.

Опитът да се обясни поне до известна степен тази творба изисква, разбира се, преди всичко да се постави тя в определена историческа среда и обстановка. Естествено нейната датировка е свързана с датировката на целия археологически комплекс, в който е намерена. Но в този комплекс се открояват ясно два главни периода: времето до загиването на голямото и цветущо имение — *villa rustica* — и времето, когато в неговите развалини се настаняват нови обитатели, които преустройват някогашните стопански сгради в жилища. Загиването на имението по редица археологически данни, включително монетни находки, може да се постави в последните десетилетия на III в. Новоустроените жилища се датират с монети от IV в. и от първата половина на V в.² По местонаходището си разглежданата тук керамична скулптура се отнася към този втори период на живот на това място. Новите обитатели, по наше мнение, като се основаваме на находките, са местно население, което заема изоставеното имение и се устройва тук по своему.³ Към твърде сигурните датирани указания на целия комплекс от находки на обекта ще добавим и това, че глечта, с която е покрита разглежданата тук глава, е характерна именно за тази епоха.

Много трудно и като че ли невъзможно е да се облекнем за обяснението на нашата скулптура на синхронни паралели. Подобна находка от нашите земи не ни е известна. Без съмнение теракотовата малка скулптура у нас има своите солидни традиции и сигурно установено местно производство, красноречиво свидетелство за което е например разкриването на късноримския център на керамично производство до с. Бутово.⁴

² Определянето на монетите, повечето от които бяха в лошо състояние и нечетливи, бе направено от проф. Т. Герасимов, за което и тук му изказвам благодарност.

³ За това ново население вж. М. Станчева. За тракийското население в Софийско през IV—V в. — ИИД, XXVII, 1970, с. 255—266.

⁴ Б. Султов. Един занаятчийски център в Долна Мизия. — Археология, IV, 1962, кн. 4, с. 30—31.

Но публикуваната тук скулптура, която би могла да се отнесе към категорията на реалистичните жанрови творби, така широко застъпени в теракота, се отделя по редица белези от това, което ни е известно. По начина си на изработката тя е единична, моделирана на ръка творба, а не създадена в калъп.⁵ Нейния създател е познавал грънчарската техника, но не и техниката на изработване на теракотови фигурки на калъп. Той е разполагал с глина, глеч и пещ. Неговите ръце са създали един жив образ, който сигурно е по-скоро събирателен, но който също така може да носи и портретни черти. Трябва да се отбележи, че това не е една неопределена мъжка глава, а образ с твърде ясна възрастова, битова и даже социална характеристика. Подробностите, изразени по един малко неумел, но твърде красноречив начин, са недвусмислени.

Без съмнение зад тази керамична скулптура стоят традициите на занаятчийски похват и техники в областта на теракотата. Но ние бихме сбъркали, ако се опитаме да свържем този образ с това, което ни е известно от римската теракотова скулптура. Той е твърде различен от нея. Зад нашата фигурка стоят традициите на друго изкуство, изкуството вероятно на местното тракийско население. За съжаление ние твърде малко го познаваме в епохата, на която принадлежи тази творба.

Именно в това се състои и големият интерес, който тя представлява. Това не е творба на школуван майстор на теракотовата скулптура. Но тя е дело на човек, комуто не липсва нито наблюдателно око, нито умение да се изрази чрез глината. Творбата е произведение на човек от народа, вероятно на грънчар. Сюжетът е също така човекът от народа. Тази малка скулптура ни предава образа на един селянин от околността на Сердика. Тя ни открива черти на физическия му облик — грубоватото лице с големи мустаци и твърде дълга, леко заострена брада. Тя ни открива елемент на неговото облекло — прилепналото към главата му малко накривено кожено калпаче.

Но освен това тази творба е и извънредно експресивна. Тя предава душевното състояние, душевната характеристика на този сердикийски селянин. Този ефект е постигнат може би неволно, без да е търсен от автора, но той е налице. Със силата на своето непринудено художествено въздействие нашата теракотова скулптура се нарежда между малкото местни произведения на изкуството, които не носят подражателен характер.

⁵ При опита да търсим паралели на нашата глинена статуетка в по-широки граници, вън от нашите земи, сред находки от други римски провинции, не се натъкнахме на нещо близко до нея. Разбира се, далеч не можем да считаме, че сме изчерпали възможностите в това отношение. Но същевременно, по наше мнение, в случая прилагането на класическия метод при археологическите изследвания би бил твърде формален. Дори откриването на твърде близко по характер керамично скулптурно произведение би било случайност и то не би обяснило нашата находка, ако този паралел не е намерен в аналогична обстановка.

UNE ŒUVRE DE L'ART POPULAIRE LOCAL DU BAS-EMPIRE

MAGDALINA STANČEVA

(Résumé)

L'article porte sur une tête d'homme en terre cuite sculptée, découverte lors des fouilles entreprises pour la mise au jour d'une villa rustique près de Serdica. Cette petite tête a été modelée à la main et couverte d'une glaçure jaune-verdâtre. Elle a 6 cm de haut. La figure d'un paysan à moustaches et barbe coiffé d'un petit bonnet de fourrure est rendue d'une manière très expressive. Les différents détails montrent qu'il s'agit d'un paysan.

Cette sculpture n'a rien de commun avec les traditions des terres cuites modelées dans un moule. C'est un exemplaire unique de son espèce vraisemblablement de la main d'un céramiste local, une oeuvre d'un homme du peuple qui a rendu les traits d'un homme de son propre milieu. Elle est datée de l'époque, allant du IV—Ve s. et peut-être attribuée aux habitants thraces qui s'étaient établis à cette époque dans la villa abandonnée par les propriétaires.